

POLİTİK MÜCADELEDE DEĞERLERİN KRİTİK ÖNEMİ: HİNT VE YUNAN MİTOLOJİLERİNDE ÖNE ÇIKAN METİNLER ÜZERİNDEN FELSEFİ BİR TARTIŞMA

The Critical Importance of Values in Political Struggle: A Philosophical Discussion on Prominent Texts in Indian and Greek Mythologies

Ferdi SELİM*

ÖZET

Hayatı daha iyi yaşamak veya mutlu bir yaşam insani bir amaç olduğu gibi felsefi bir hedeftir. İnsanlık serüveninin envanteri bu nihai amaç etrafında bile anlatılabilir. Arkaik toplumlardan itibaren çevresindekilere, olan bitene ve kendi duygu, düşünme ve inanma biçimine karşı kayıtsız kalamayan insan bazen doğayla birlikte bazen ona karşıt bir kültür yaratabilmiştir. Bu tabloda mitler de önemli bir boşluğu doldurmaktadır. İlk anlamının ötesinde mitler belirli bir yaşam formunun, inanış biçiminin, duyuş ve biliş dünyasının bir tezahürüdür. Açıkçası masallarda olduğu gibi insan yaşamına temas etmeyen neredeyse hiçbir mitos yoktur. İnsan zihninin en önemli ürünleri olarak görülebilecek bu anlatılar söz edilen yapıları içerisinde anlaşılabilirse modern yaşama ciddi katkılar sunabilecek ürünlere dönüştürülebilirler. İlkçağ toplumlarına özgü mitolojilere bakıldığında ise bu insanların yaşamında mitlerin daha kritik işlevleri olduğu kesindir. İnsanın kendini bilmesi, tanrıları tanınması, ölüm ve sonrası gibi merakını cezbeden, endişelerini yenmesine yardım eden pek çok husus mitler üzerinden açıklanmıştır. Bu nedenle politik bir edimi de olan bu hikâyeler kahramanlarla birlikte kendisini olayın içerisinde bulan dinleyiciyi adalet, haklar, ödevler, ahlaki ve politik düzen gibi konularda düşünmeye itmektedir. Ayrıca kimi zaman eleştirel, meydan okuyucu ve sarsıcı yapıyla geniş bir düzlemde etkili olabilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı antik mitlerin imgesel ufkundan hareketle kişinin kendisiyle başlayan mücadelesini, toplumsal rolleri ve karakteristliğini, politik erdemlerin mahiyetini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Hint ve Yunan Mitolojileri, Felsefe, Politika, Bhagavadgita, Homeros

ABSTRACT

Living a better life or a happy life is a human goal as well as a philosophical goal. The inventory of human adventure can even be told around this ultimate goal. Since archaic societies, human beings, who could not remain indifferent to those around them, what is happening, and their own way of feeling, thinking, and believing, were able to create a culture sometimes with nature and sometimes against it. Myths also fill an important gap in this table. Beyond its first meaning, myths are a manifestation of a certain life form, way of belief, world of perception and cognition. Frankly, there are almost no myths that do not touch human life as in fairy tales. If these narratives, which can be seen as the most important products of the human mind, can be understood within the aforementioned structure, they can be transformed into products that can make serious contributions to modern life. When we look at the mythologies specific to ancient societies, it is certain that myths have more critical functions in the lives of these people. Many issues that attract people's curiosity and help them overcome their anxieties, such as knowing oneself, knowing Gods, death and the aftermath, are explained through myths. For this reason, these stories, which also have a political act, push the audience, who finds themselves in the event together with the heroes, to think about issues such as justice, rights, duties, moral and political order. In addition, sometimes it can be effective on a wide plane with its critical, challenging and shocking structure. In this direction, the aim of the study is to examine the struggle that begins with oneself, social roles and characteristics, and the nature of political virtues, starting from the imaginary horizon of ancient myths.

Keywords: Indian and Greek Mythologies, Philosophy, Policy, Bhagavadgita, Homeros.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ferdiselim@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2576-4499.

Giriş

Politika felsefesi kendine özgü yapısıyla belirli karakterlerin tespit edilmesinden başlayarak bunların kazandırılmasına yönelik soruşturmalar etrafında şekillenmektedir. Bu durum Antikçağda daha belirgindir. Mitosla logosun birlikte işlenmesiyle özgünleşen politik söylem özellikle Hint ve Yunan metinlerinde şaşırtıcı biçimde daha yakındır. Mitolojiler anlatımı güçlendirmek, belirli ilke ve hedeflere yönlendirmek ve kendisinden hareket edilecek zemini sağlamak bakımından eşsiz bir işleve sahiptirler. Bu yapılarıyla felsefi literatürde de dikkat çekici bir şekilde yer almışlardır. Rasyonel düşünceye zarar verecek her tür tutum ve davranışa olduğu gibi mitoslara da ihtiyatlı yaklaşan Platon bile “metaller mitosunda olduğu gibi pek çok mitolojik öğeyi politik görüşlerine eklemiştir. Yine erdemlerin öğretilip öğretilmeyeceği problemi üzerindeki şiddetli tartışmada Protagoras’ın Prometheus’un bilim ve sanatların simgesi olarak ateşi çalıştırdığından insan türüne özgü çatışmalı bu konu üzerindeki maharetini anlatırken kendi adıyla anılan mitosa başvurmak ihtiyacını hissetmiştir. Hem Antikçağı anlamak hem de bugünkü demokrasilerin mahiyeti üzerine nitelikli değerlendirmeler yapabilmek için bu mitolojiler soruşturmalarında incelenen anlatılardır. Platon örneğinde olduğu gibi yöneticileri belirli bir ideale yakın tutmak, cesaretlendirmek ve varoluşsal kaygılarıyla baş edebilmek ve nihayet onları hareket geçirmek bakımından mitler filozofların gözünde de olgulara kıyasla daha etkilidirler. Trajediyle yüzleşen öznelere, “kaderini sevdiren, amor fati”, insan olmanın imkânını sunan olumsuzlukların, ahlaki tercihlerin çetrefilliğinin onların bütünselliğini besleyen yapısını hatırlatan mitler önemli işlevleri yerine getirmektedir. Bununla birlikte değerleri arasında sıkışmış kahramanların tercihleriyle dikotominin eşliğine getirilen kimselerin ciddi bir karar anının değerini ve özellikle kendisinin ‘ne olacağına’ karar verebileceğini derinden hissetmesi sağlanır. Ayrıca Yunan toplumlarında olduğu gibi ‘politik olan’ kavramı altında literatüre dâhil olan sosyopolitik terminoloji ‘polis’e ait işleri ve ilişkileri de anlatmaktadır. O günkü anlamıyla bir var olma biçimini bünyesinde barındıran kamusal alan bu doğrultuda erkekçe bir başkaldırıyı da ima edecek şekilde tasarlanmıştır. Burada kastedilen kamusal yaşamın sıradanlığı içerisinde erkek egemen bir eylemler örüntüsünün belirleyiciliğidir. Kaldı ki ‘virtue’ kelimesi ve yarattığı örüntü de bu bağlamda filizlenmiş bir düşüncedir. Fakat yine de istisnai de olsa hem bizzat Antikçağa özgü bu demokrasiler içerisinde hem de mitlerle birlikte Antigone ve Lysistrata gibi kadın kahramanların başkaldırıları üzerinden baskın bu yapı dağıtılmak istenmiştir.

Hint ve Yunan düşüncesinin temel motifleri olan mitolojik söylemler aynı zamanda kutsal metinler olarak da bilinmektedir. Tarihsel vesikalar olmakla birlikte belirli bir kültürün, inancın, yaşayış biçiminin veya özetle koca bir ethosun işlenmesiyle gün yüzüne çıkan bu yazınlar sözü geçen her iki geleneği anlamak açısından ayrıca önemlidir. Arkaik toplumlardan itibaren felsefeleri, dünya görüşleri ve nihayet politik cereyanları merak edilen kültürleri araştırmak isteyen kimselerin analiz etmesi gereken ilk öğeler mitolojilerdir. Bu husus Hint ve Yunan kültürleri söz konusu edildiğinde daha belirgindir. Gerçekten de politik dünyaya soluk aldırarak çağlar ötesinden seslenen insanlığın ortak mirası sayılabilecek pek çok eşsiz mitoloji örneği her iki geleneğe de bulunmaktadır.

Hint düşüncesi kendi içine kapalı ve tinsel varlık özünü tek gerçeklik gören yapısıyla iş yapmaktan çekinen bir yaşamın imkânını sunmaktadır. Hakikatin sıradan yaşamla gölgelenmemesi adına bilgelere içsel bir arayışı öğütleyen anlatıların ağırlığının ardından politik meseleleri tartışan *Sankhya* felsefesi bedeni ve ruhu arasında sıkışıp kalmış insana yaşamın sürdürülmesi gerekli bir savaş olduğunu sarsıcı bir şekilde hatırlatmaktadır. Arzusu, duyguları ve iştihalarını görmezden gelmenin aksine ılımlı bir yöntemle gerçekle yüzleşmesinde arzusuna sahip çıkmanın önemine işaret eden bu düşünme biçimi politik gerilimi Hint kültürüne özgü motiflerle işlemektedir. Bu nedenle Hint düşünce yapısının genel karakteristiğini belirleyebilmek adına *Bhagavadgita* tercih edilmiştir. Düşünce tarihi

açısından önemli bir yazın olan bu metinlerde politik bir mücadelede akrabalarıyla savaşın eşliğinde olan *Arcuna* adlı kahramanın hikâyesi üzerinden “kişinin kendisiyle savaşı”, “gerçek düşmanın yanlış yönlendirilmiş bir bilinç olduğu” destansı yapısıyla anlatılmaktadır. Aynı zamanda önemli bir Hint destanı da olan ve halk nezdinde de ciddi bir karşılık bulmuş *Bhagavadgita*'da olduğu gibi yaşamın bir savaş meydanı olduğunu hatırlatan ve bunu insani duygular ve politik arzular üzerinden anlatan Yunan kültürüne özgü mitoloji örneklerinin sayıları da fazladır. Bilgelik, cesaret, ölçülülük ve nezaket gibi çeşitli erdemlerin değerinin vurgulandığı bu metinler mutlu bir yaşayışla birlikte kişilerin karakterlerine değinmektedir. Kaldı ki Yunan mitolojisinde ise bilindiği gibi özellikle teogonilerde ve felsefe metinlerinde bahsi geçen konular üzerinden veya politik kahramanların trajedisi öne çıkarılarak politik erdemler tartışılmıştır. Örneğin, yaşam ve ölüm arasındaki ince çizgide cesaretle hareket eden, arzuları, karakteri, politik yasalar ve dini değerleri arasında kalmış *Antigone*'nin hikâyesi yukarıda anılan zengin tartışma zemini içerisinde anılmayı hak etmektedir. Yalnızca edebiyat veya felsefe alanında kalamayacak kadar dikkat çekici içeriğe sahip bu mitoloji politik değerlere işaret etmek açısından da istisnai bir örnektir. Ayrıca Homeros'un metinlerinde insanın neliği, yaşam ve ölümü kavrama biçimleri, kökleri, hakikate sadakati gibi konularda analizlerimize katkı sağlayacak önemli çıkarımlar bulunmaktadır. Bu bağlamda Homeros'un yalnızca Antikçağ'ın değil günümüze varana kadar bütün bir Batı geleneğinin kolektif bilincine, imgesine ve nihayet hayal dünyasına nüfuz eden gücü düşünüldüğünde bugünün düşün iklimini anlamak bakımından mitolojilerin önemi anlaşılmaktadır.

Mitler, Kahramanlık İşaretleri ve Alegoriler

İnsanlık tarihi mitosa dayalı anlatım ile logos merkezli anlatım arasında yakın bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Mitosun yerini logosa bıraktığı tezi tartışılrsa da halen iki anlamlandırma biçiminin modern öznenin yaşamının bir parçası olduğu söylenmelidir. Hayal etmesi, bir kurgu içerisinde veya bir rasyonel çerçeve içerisinde bir şeyleri anlaması varoluşsal yapısı düşünüldüğünde mitoslara inanmıyor gibi görünen insanların alegori ve metafor üretmekten vazgeçmesi mümkün değildir. Günümüzde pozitif bilimlerin varmış olduğu yer, güçlü yapı ve teknik; mitlerin, dinin ve felsefenin belirli sınırlara çekilmesine neden olmuştur. Nasıl ki her biri temel fonksiyonlarını kaybetmeden yeni olanaklar yaratabilmişlerse mitler de dönüşüp, değişmek yoluyla farklı işlevlere sahip olabilmişlerdir. Hayal gücü, yaratıcı zekâsı, herhangi bir doğrudan deneyimi veya bir gerçekliği olmasa da belirli olaylar zincirinden söz edebilme, dijitalleşme, sanallık gibi pek çok öze ait yetenek ve nihai gelişmeler de buna işaret etmektedir. Yine son dönem akademik çalışmaların alegoriler, metaforlar üzerine inşa edildiği, Platon örneğinde olduğu gibi karşı çıkılmış olsa da herhangi bir konuda bilgisi olmayan kimselere ilgili şeyi öğretmek için kullanılacak etkili yöntemlerden biri mit kökenli öykülerdir (Reichenbach, 1993, s. 25). Bu doğrultuda kavramın kısaca tanıtılmasının, çok geniş bu anlamların ortaya çıkışı, mahiyeti ve gelişiminden ve nihayet bu anlamlardan hangilerinin bugün daha etkin olduğundan söz edilmesinin yararlı olacağını belirtmek gerekir. Bu tutumla birlikte hem Antikçağ'ın farklı uluslarının bilincini aralamak hem de politika felsefesinde kullanımlarına işaret ederek evrimsel serüvenine temas etmek mümkün olacaktır.

Evrenin, insanlığın ve tanrıların doğaüstü kökeni hakkında bilgiler veren mitler eşsiz yapıları ile dikkat çekmektedir. Bu yanı sıra yalnızca edebi bir gücünün kaldığı iddia edilebilecek kültürel öyküler bu ilk izlenimin aksine çeşitli işlevlerini sürdürmektedirler. Bu hatalı yorumun nedeni kavramın geniş anlam dünyasının sınırlı bir bölümünün biliniyor olmasındandır. Fakat sözcük eski çağlardan itibaren çok farklı ve zengin anlamları karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Dinler tarihi üzerinde çalışan ve mitolojiler üzerine pek çok çalışması bulunan Mircea Eliade'nin ve diğer mitoloji uzmanlarının belirtmiş olduğu gibi kesin, onunla ilgili olan her şeyi içeri alan ve onunla ilgili olmayanları dışarıda tutan bir tanım vermek çok güçtür. Yine de hâlihazırdaki en sağlıklı yöntem bu yöndeki güçlü bir çabadan geçmektedir.

Bu ilk bilgilerin ardından kavramın yukarıda söz edilen yaygın anlamını vermek uygun olacaktır. Türkçe Sözlük'te kavramın gelenekselliğine, sözlü bir kültür üzerinden halka dağılan yapısına ve tanrıları, tanrıçaları, kozmosun başlangıcı ve mahiyetini konu edinen yapısına işaret edilmektedir. Dil ve üslup bakımından ise metaforlara, alegorilere ve efsaneleştirmelere dayalı bir anlatımın varlığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca mitlerin bir yönüyle de halk hikâyeleri olduğu ifade edilmiştir (T.D.K, 1998; Kraya, 1994, s. 109). Mitoloji tanımlanmak istenirken, mitleri, mahiyetlerini, kökenlerini ve kültürel niteliklerini inceleyen bir bilim olduğu ifade edilmiş, Yunan ve Latin medeniyetiyle özdeşleşmiş olmasına özellikle vurgu yapılmıştır. (T.D.K, 1998).

Sözlükler dışında uzmanların araştırmalarına bakmak gerekirse, mitolojiyi oluşturan mitin kabul gören tanımlarından biri Eliade tarafından yapılmıştır. O, miti şöyle tanımlamıştır: "Mit kutsal bir öyküyü anlatır: en eski zamanda 'başlangıçtaki' masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, olağanüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani Kosmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır" (Eliade, 1994, s. 3). Azra Erhat'a göre ise, mitler pek çok disiplin için esin kaynağıdır. Sanatçılar, antropologlar, felsefeciler, edebiyatçılar için eşsiz bir içerik barındırmaktadır. Ayrıca önemli tarihi vesikalar olan mitlerin insanoğlunun düşüncesi ve yaratmış olduğu dil ve kültürle özdeş ve neredeyse insanlıkla yaşıt olduğuna işaret etmektedir. Erhat, Batı'da Homeros'un başlatmış olduğu tahayyülü ve yarattığı güçlü düşünsel etkiyi bu duruma örnek göstermektedir (Erhat, 2015, s. 5). Mitlerin arkaik toplumlarda vazgeçilmez fonksiyonlarının olduğunu ileri süren Malinowski'ye göre "mitler, inancın ifadesidir, onu derinleştirir ve şifreler; ahlakı korur ve ona güç verir, ayının üretkenliğine kefil olur ve insan için örnek olacak pratik kuralları içerir. Böylece mit insan uygarlığının temel bir parçası olur; o, değersiz bir anlatı değil, zor elde edilen aktif bir güçtür, entelektüel bir açıklama ya da canlandırma değil, ilkel inancın ve ahlaki bilgeliğin bildirgesidir" (Malinowski, 2000, s. 99).

Gerçekten de mitler çok eski çağlardan ve uygarlıklardan beri insanlığın doğayla mücadele etme biçimlerinden biridir. Mitolojiler, 'kurmaca' veya 'uydurma' gibi ilk akla gelen anlamlarının dışında özellikle arkaik toplumlarda inanıldığı gibi "gerçek bir öyküyü belirtirler, üstelik de kutsal sayıldıkları, örnek oluşturdukları ve anlamlı oldukları için son derece değerlidirler." (Eliade, 2021, s. 11). Malinowski'nin yukarıda geçen ifadeleriyle birlikte mitler vahiyler, kutsallık atfedilen şeylerin yapısallıklarına ve metafiziksel bir modele benzer işlevlere de sahiptir. Detaylıca anlatmak gerekirse, ilkel toplumlarda mitolojiler insan etkinliklerini karşılamaktadır. Örneğin yaşayış, eğitim, erdemler, bilgelik ve sanat gibi insan etkinliklerinin modellerini barındırmaktadır. Bu örneklerle yenileri de kolaylıkla eklenebilir. Bu yönüyle mitler insanın sosyo-politik serüveni hakkında da ciddi bilgiler vermektedir (Eliade, 2021, s. 20). Ayrıca arkaik toplumlara bakıldığında mitlerin gerçek hikâyeler olarak geleneksel kültür içinde önemli bir yer ettiği görülmektedir. Özellikle evrenin başlangıcı ve ilk ilkeleri, yıldızların oluşumu, ölüm ve kökenine dair kutsal ve doğaüstü anlatılar gerçek olarak yorumlanmaktadır. Hatta canlıların fizyolojisine veya anatomilerine değinen kutsallık niteliği taşımayan bazı dikkat çekici öykülere de rastlanır. Bunun dışında bu toplumların yalan(cı) öyküler denilen fabl veya masalları bu gelenekten titizlikle ayırdıkları bilinmektedir (Pattanaik, 2016, s. 16). Bu toplumlar ayrıca mitlerle anlatılan pek çok konunun kendilerini ilgilendirdiğini, bu öykülerde yalnızca mevcut durumlarının değil o hale gelmesine kadar olmuş bitmiş olayların anlatıldığını, masalarda ve fabllarda ise evrene dair bir değişiklik anlatıldığında bile insanlığın mahiyeti veya yaşayışı üzerinde bir etkide bulunamayacağını düşünmüşlerdir. Ayrıca modern insanın belirli bir tarihsel şemanın nihayetine kendisini konumlandığı yerde eski çağlarda insanlar kendilerini bu mitlere dayalı olayların sonucu olarak yorumlamaktadırlar. (Eliade, 2021, s. 23- 25).

Mitolojilerin bir yanı da tanrısal bir düzlemde yürütülen anlatımlardır. Bu

yanıyla sıklıkla kutsal metinler olarak görülürler. Bu nitelik özellikle Hint yazınında dikkat çekici bir görünüme sahiptir. Fakat burada tanrıların nasıl anlatıldığı da önem arz etmektedir. Söz gelimi, tanrılar bu dünyanın çok ötesinde aşkın bir varlık, her şeyin kendi özünden gelmiş olduğu içkin bir varlık veya insanlar gibi düşünen, duygulanan ve onlara yardımlar eden bir varlık mıdır? Bu sorular önemli görünmektedir. Bu soruşturmanın temel karakteristiğinin oluşmasında özellikle mitlerin pek çoğunda fark edilen evrenin kişileştirilmiş ve canlı yapısının etkisi fazladır. Ayrıca kişileştirilmiş tanrılar belirli şeyleri simgeler, çeşitli biçimlerde temayüz eder hatta insanların arasında da yer alabilirler (Bates, 2009, ss. 441-442). Bu husus farklı biçimlerde de olsa mitlerde sıklıkla görülmektedir. Örneğin Hint mitolojisinde Tanrı'larla kimi zaman bir tinsellik, bir put kimi zaman bir avatar olarak karşılaşmaktadır. Reenkarnasyon, Hint mitolojisine spesifik, kültür ve değerlerine ait bir kimlik katmaktadır. En baştan beri var olan, çeşitli biçimlerde evrende yer eden Tanrılar hakkındaki bilgi gerçeği algılayabilen herkese cisimleşmenin ötesinde bir hakikatin var olduğuna işaret eden bir örüntü altında verilmektedir. Evrensel uyum, değer ve ilkeler bu doğrultuda bir bakıma Tanrılar eliyle konulmuş olmakla birlikte yine bizzat onlar tarafından korunmaktadır. Ayrıca çeşitli biçimlerde Tanrılar, avatarları veya Tanrı oğulları gibi bir sosyal kişiliği de olan kimselerin kahramanlıkları içerisinde destansı bir yapıyla anlatılmaktadır. İşin özü neredeyse bütün kültürlerde istisnasız olan şey kahramanlarla birlikte metnin muhatabı kişilerin de anlam arayışına dâhil edildiği görülmektedir. Söz gelimi Yunan kültüründe Tanrılar kozmosla birlikte anlatılmaktadır. Çünkü Yunan düşüncesinde evren temel bir öğeden, canlı bir maddeden oluşmuştur ve bu nedenlerle kendiliğinden bir bilinçlilikten söz edilir. Kendi kendine yetebilirlik ve düzenlilik düşünceleri etrafında Tanrılar dâhil hiçbir varlık bu kuralı değiştirememektedir (Erhat, 2012, s. 115). Kurumsallaşmış bir dinden söz edilemediği için kutsal bir anlatımın aksine karamsar bir havanın mitlere hâkim olduğunu belirtmek gerekmektedir. Karamsarlık ise, her ne kadar evrensel işleyişi değiştiremeseler de insanların kaderini belirlemede Tanrılarının güçlü etkilerinden kaynaklanmaktadır.

Evrene ve kendine yönelik mite dayalı söylenceler, neden-sonuç ilişkisine dayanan bir izlekten ziyade hayal gücü aracılığıyla anlatılmaları nedeniyle daha canlı bir görünüme sahip olmuşlardır. Teoride ise evrenin görece mükemmelliği, uçsuz bucaksızlığı ve bu doğrultuda bilinemezliği mitleri evrene karşı saygılı olmakla sonuçlanmıştır. Ayrıca bu kritik durum evrenin ilkelerini aramaya, bu kurallara ve bizzat deneyimlendiği çevreye de saygıyla yaklaşmaya neden olmuştur. Kendini bilmek veya evrendeki yerini keşfetmek bu bilimceğin en önemli kısmını oluşturur esasında. Kuşatıcı ve tamamlayıcı bir yorum insan ilişkileri bağlamında ahlaki ve toplumsal bir boyuta ulaşır. Nihayet mitlerin bir hayat biçimini öne çıkardığını söylemek hatalı bir tahlil olmayacaktır. Mitlerin olduğu yerlerde belirli duygu, düşünce, inanç ve istemeye dayalı yaşam tarzları vardır (Armstrong, 2005, ss. 8-11). Artan bilgi, gelişen teknik ve kültürel ilişkiler yaratılan bu dünyanın yenedünyalar karşısında yetersizliği, görece çözemeyeceği problemler ve daha önemlisi farklı düşünme ve inanç ağlarının varlığı ile mitler gücünü belirli alanlarda kısmen yitirmiştir. Örneğin Yunanlar açısından yalnızca Grek kültürüne veya sitelere özgü Tanrılarının olmadığı farklı kültürlerin farklı Tanrıları ve inanışları olabileceği açıkça görülmüştür. Tarihin Grek kültürü ve mitolojisinden ibare olmadığı algılanmıştır. Evrensel, kuşatıcı ve rasyonel düşünce yukarıda da ifade edildiği gibi mitolojilerin yerlerini almış olsa da mitler ayrı bir düzlemde varlıklarını hep sürdürebilmişlerdir. Hatta Platon gibi rasyonalist düşüncenin simge ismi bile güç problemleri aşmak için azımsanmayacak sayıda mite anlatımlarında yer vermiştir.

Yukarıda söz edildiği biçimiyle Tanrılarının genellikle öğretisi içerisinde iyi, erdemli ve güzel olarak gösterilenler yanında taraf aldığı, çeşitli güç mücadelelerine bu kahramanlarla birlikte atıldıkları anlatılagelmiştir. Daha yaygın görülen ve kuşatıcı bu tespitin dışında tutulabilecek hatta aksi olayların anlatıldığı ve Ksenofenes'in yalnızca insanlara özgü iyi huyları değil kötülükleri ve fenalıkları

Tanrılara yakıştırmaları nedeniyle Yunan mitoloji geleneğine sert eleştiriler yönelttiğinde olduğu gibi istisnaları mutlaka bulunmaktadır. Genellikle soylu olan hatta Tanrıların soyundan gelen bu kişiler trajik bir durumun eşiğine getirilir ve onun kararı üzerinden pek çok metafiziksel mesele soruşturulur. Yaşam tarzlarına işaret eden mitolojiler aracılığıyla bireyin kendi hayatında veya toplumda derinden hissedilen bir eksikliğe, ters giden bir duruma, din, akıl veya moral konularda çatışan görüşlere yönelik bir arayış anlatılabilir. Kahraman kendi yaşamında ya da yaşadığı toplumda bir şeylerin eksik olduğunu hisseder. Sınırlılıkları nedeniyle eski görüşlerle de mücadele içerisine giren kahramanların ölümün özellikle öne çıkarıldığı pek çok şeye meydan okuyarak yeni arayışlara yelken açtığı görülmektedir. Bu bağlamda kimi zaman bir savaş meydanında bulunur kimi zaman Hades'e iner, canavarlarla, başka Tanrılarla dövüşür, dik yamaçlardan sarp vadilerden geçer (Campbell, 2003, s. 13; Armstrong, 2006, ss. 35-37). Kahramanlık hikâyeleriyle ilgili yeri gelmişken şunu söylemek gerekir ki anlatılan kahramanlar genel kabul görmüş niteliklerinin yanı sıra kendi toplumlarına özgü tutum, davranış ve değerler ile öne çıkarılmıştır. Bununla kişinin anlatılan mitte birlikte kendisini bulması istenmektedir. Tanrısallıklarıyla anlatılan kahramanlarla birlikte kendilerini de bu mevkiye denk bir kutsallığa çıkarırlar. Hatta kimi zaman kahramanların yanılırları, çekinceleri ve kaygılarında kişilerin kendi zayıflıklarını bile hissetmesi istenilir.

Son olarak mitolojilerle ilgili yukarıda belirtildiği gibi öykülerin sözlü bir gelenek içerisinden süzülüp geldiği söylenebilir. Bu nedenle ortaya atıldıkları gibi kalmaları mümkün değildir. Yunan mitolojisinin büyük bir kısmı Homeros ve Hesiodos eliyle yazılmış ve rhapsodoslar denilen şehir şehir gezerek bu geleneği şairlerle birlikte okuyan kişiler tarafından anlatılagelmiştir. Zamanla mitlerin değişmesi, kişinin yaratıcı yorumlamasının işe karışması pek doğaldır. Bu husus özellikle Hint kültüründe görülen bir durumdur. İlk metinler aynı zamanda kutsal olmaları nedeniyle yorumcuların ana metinleri olmuş ve bu metinler parlak düşünceler etrafında yeniden değerlendirilmiştir. Ama hiçbir kültür Yunanlar kadar başarılı olamamıştır. Yunan mitolojisinde güçlü bir sentezin varlığından söz edilse de görece eklektik bu yapı değer yitimine neden olmayacaktır. Çok geniş bir kullanımı olan kavram felsefede ise evrenin başlangıcı, tanrıların ve kahramanların hayatı ve eski çağlardaki insanların ahlaki ve politik durumları hakkında anlatılan öykü ve masallar karşılık bulmaktadır. Mitolojiler ve özellikle kozmogoniler ve teogoniler felsefenin selefi olmaları nedeniyle de ayrıca kıymetlidirler.

Yaşam Savaşmaktır!

İnsanı tanımlarken öne çıkarılan yanlarından biri de bilmesi kadar istemesidir. Onun irade etmesi pek çok varoluşsal olanağının da kapılarını aralayan kilit bir yetisidir. İlgisini çevresinden, etrafındakilerden ve nihayet kendisinden uzak tutamayan özne ilgisinin nesnesi olan şeyleri istenci etrafında yorumlamıştır. Bu bağlamda istemesi ve bilinci arasında sıkışan kişiler için hep o derinden hissedilen savaş başlamıştır. Eğer kişinin istekleri artarsa bilinci her geçen gün körelir ve 'ben' denilen o aldatmaca ile yüzleşmek ve hatta aşmak gibi bir savaşın içerisine girmek zorunda hisseder. Bu his insanı bir ikileme götürür. Eğer acıların kaynağı isteklerse, maddi şeyler ve onlara yönelik algılar aldatmacaysa bu doğrultuda ne yapmalıdır? sorusu ile yüzleşmek kaçınılmaz olmaktadır. İşte Hint düşünce sisteminde bu hayati mesele karşısında radikal gelenek karşıtı maddeci düşünceler dışarda bırakılırsa temelde iki görüş varlık bulmuştur. İlki Vedik dönemin başından itibaren kabul görmüş ardından Upanişad gibi bir felsefi öğreti, Caynizm gibi bir din eliyle tavsiye edilen asketik ve çileci bir tutumdur (Hiriyanna, 2011, s. 4). Bu görüşe göre isteklerden kaçınmak, içe dalış ve çeşitli dini eylemlerden başka yapılacak bir şey yoktur. İkinci görüş ise Bhagavad Gita'da olduğu gibi epik hikâyelerle anlatılan yaşamdan bütünüyle kopmadan evrensel öz olan Brahman'ı aramayı düstur veren öğretilerdir. Bu öğretiler görülebileceği gibi yaşamı görece bir savaş alanı olarak göstermek suretiyle politik bir bağlamı da olan mücadeleye yelken açmayı önermektedir. Krişna'nın Arcuna'ya, akrabalarıyla tutuştuğu taht

savaşının eşliğinde iken bahsi geçen sembolik savaşa gönderimlerde bulunarak 'yaşamın anlamı', 'Varlık' ve 'öz' gibi meseleler evrensel bir bütünlük içerisinde hem kahramanın hem de insanlığın bilincine işlenmek istenmektedir.

Hikâye kendi içerisinde girift ve çok boyutlu anlamlara gelecek şekilde kurgulanmıştır. Efsanelere, tanrılara ve Hint Vedik kültürüne yoğun gönderimler barındırması ve güçlü üslubu ve alegorik yapısı nedeniyle metin hem felsefi hem dini hem de edebi öneme sahiptir. Hint külliyyatı hiyerarşik ve temelde Tanrısal esinli yazınlar oldukları için kutsal sayılmaktadırlar. Kutsal kitaplara ithaf edilmiş ve binlerce yıl boyunca peşi sıra gelen yorumların etkisiyle ileri sürülen yeni çalışmalar anlamını bu uzun tarihsel serüven içerisinde bulmaktadır. Bu nedenle Hint kültürüne ait herhangi bir yazı hakkında sağlıklı bir değerlendirme müstakil yapısına rağmen genel külliyyat içerisindeki yeri ve işlevinin yorumlanmasına muhtaçtır. Arcuna'nın hikayesi üzerinden Hint kültür ve felsefesinin genel niteliklerini ihtişamıyla birlikte büyük ölçüde gündeme getiren Bhagavad Gita da Muhabbarata adlı değerli bir metnin bir parçası olmakla birlikte kıymetli olsa da müstakil bir önemi olan eserdir. Az önce anılmış olduğu gibi ilgili metin koca bir Hint kültürünü açıklayan, zor problemlere yanıtlar veren güçlü yapısı ile öne çıkmış bir metindir. Sankhya felsefesinin metafizik öğeleri ile Yoga'nın pratik ve eylem odaklı öğretilerini bir potada eriten görüş kimi zaman bir Tanrı kimi zamansa bir Tanrı avatarı olarak gösterilen Krişna'nın ağzından aktarılmaktadır. Arjuna özelinde tüm insanlığa seslenen metin bunalımla başlayıp kurtuluşa işaret eden başlıklar halinde tasnif edilmiş yapısıyla hem Hint kültürüne ait bir motif olan "uğursuz sayılan karma" dan kurtuluşu hem de spesifik öğeler dışarda tutulduğunda insanlığın yaşam ve ölüm gerilimindeki trajik öyküsündeki atılımının detaylarını anlatmaktadır (Hiriyanna, 2011, ss. 97-101).

Metnin Hint kültürü ve felsefesi içerisindeki yeri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra öykü bağlamında değerlendirmelerde bulunmak önemli görünmektedir. Destan görünen yüzüyle amca çocukları arasındaki taht savaşını anlatmaktadır. Tahtın iki kardeş arasından daha büyük olanın görme yetisini yitirmiş olması nedeniyle küçük olan kardeşe kalmasıyla başlayan ve yaşça daha büyük olan kardeşin oğullarının ve içlerinden en büyük olanın hileye varan davranışlarıyla birlikte savaşın eşliğine gelişi üzerinden 'gerçeklik', 'öz' ve 'hakkaniyet' gibi kavramları soruşturmaktadır. Hikâyenin görme yetisini kaybetmiş taht varisinin sorularıyla başlaması ayrıca anlamlı görünmektedir. Körlük burada gerçeği fark edememeyi veya yanılgılar içerisinde olmayı simgelemektedir. Oğlunun türlü entrikalarına göz yuman "görme yetisini yitirmiş"! Dhritaraştra'nın şu cümleleriyle hikâye başlıyor: "Yasa ülkesinde Kuru ovasında Pandu'nun oğullarıyla benimkiler Savaş için gelince karşı karşıya Ne yaptılar? Anlatsana, Sancaya." (Bhagavadgita, 2001, s. 39).

Hint dini ve felsefesi bir geleneğin ürünüdür. Aynı zamanda bu gelenek temel Brahma yasalarına riayet eden yerel kurallar bütünüdür. Bir Hintlinin hakikati kavramasının çeşitli yolları vardır ve bunların hiyerarşik tasnifi önemli görünmektedir. Hikâyenin girişinde kendinden emin görünen Arjuna da kafa karışıklıkları içerisinde kendi tarafında yer alması için ikna ettiği Krişna'nın yardımını istemektedir. Çünkü daha önce çok yakın olduğu akrabaları, öğretmenleri ve dostları ile savaşmanın ve onların ölümüne neden olmanın bir yararının olmadığını aksine töreleri kendisine öğreten bu kimselerin varlığını yitirmesiyle geleneklerin bozulmasına ve düzenin kalmayacağına inanarak savaşmaktan vazgeçmek üzeredir. Yolunu görece yitirmiş kahraman nezdinde bunalıma düşen herkesin bilinci yeniden serimlenmektedir. Çok eski dini inanışlar, mitler veya öğretilerde de yer alan "dünyevilik" ile "sonsuzluğa işaret eden öteki dünyayı" imleyen düşüncelerin çatışması içerisinde yer almaktadır. Ya dünyaya sırtını dönecek, yaşamdan elini eteğini çekecek ya haz, arzu ve isteklerinin peşinden koşacak ya da ölçülü, itidalli olmasıyla her iki dünyanın nimetlerini tadabilecektir. Fakat böyle bir olasılık var mıdır? İnsanı bütün cazibesıyla içine çeken gündelik yaşamın, hırs, tutku ve arzuların aklı gölgelemesinin üstesinden gelinbilir mi? Hint düşüncesi öncelikle

bu güç meseleyi dünyanın değersizliğinin ve geçiciliğinin uzun süreli mutluluğu gölgeleyeceğini düşünerek maddi dünyayı reddetmek yoluyla aşmak istemiştir. Kalıcı hiçbir şeyin, belirli ilke ve kuralların olmadığı bu mekân aldatıcı addedilmiştir. Sankhya felsefesi ise ilk defa ayrı bir varlık alanı olarak değerlendirdiği maddi dünyanın temel ayrılığına işaret etmiş hatayı kişilerin bulanık bilinç dünyasıyla ilişkili bir şekilde anlatmıştır. Yenilemek gerekirse, kısmen bu düşünce revize/tadil edilmiş olsa da hem bilinçli olmayan rahatsız edici, aldatıcı ve geçici bir dünya düşüncesi öne sürüp hem de bu dünyaya dair işleri bırakmamayı önermek çatışmalı değil midir? Maddi dünya (Prakriti) için görünen bu savaş elde edilmesi, bilinmesi ve ulaşılması gereken asıl varlığın (Pruşa) gözden kaçırılmasına veya değer yitimine neden olmayacak mıdır? Bu rahatsız edici soru bunalımın nedenidir. Krişna şu sözlerle iş yapmanın gerekliliğine ve önemine işaret etmiş ve uygun bir tanımlamaysa eğer karabulutları şöyle dağıtmak istemiştir: “Sen kendi töre’ni unutma sakın. Orta yerde kararsız kalmayasın. Unutma, sen soylu bir savaşçısın. Töre’ye uymalısın, savaşmalısın. Savaş çıkınca savaşa katılan, er meydanına çıkan bir savaşçı sevinçten göklerde uçar, Arcuna. Göğün kapıları açılır ona. Sen savaşçı töresine uymazsan, savaşman gerekirken savaşmazsan, töreyi bozar, ününü yitirirsin. Üstelik suçlu sayılır, ezilirsin. Hiç kimsenin yüzüne bakamazsın. Herkes seni arkandan çekiştirir. Onurlu bir savaşçıya aşağılanmak ölümden bin kat daha ağır gelir... Savaşta ölürsen göğe uçarsın. Kazanırsan güzel güzel yaşarsın. Bunun için kalk ayağa Arcuna, Hazır ol kıyasıya çarpışmaya. Acı tatlı, bu az bu çok demezsen. Yengiyi, yenilgiyi bir sayarsan yalnız savaşmak için savaşırırsan yanlış yapmış, suç işlemiş olmazsın” (Bhagavadgita, 2001, s. 69).

Bugün modern insanın krizinin temel nedenlerinden biri de yukarıda söz edilen mesele değil midir? Bir bedene sahip olmasıyla birlikte arzu ve iştahlarının çekimi yanı sıra bilince sahip değerler varlığı olması insanı hep bir dilemmanın içerisine sürüklemektedir. Her iki yapı için de ne abartılı ve tek yönlü bir eğilim ne de yüz çevirmek, engellemek veya bastırmak işe yaramayacaktır. Peki, ne yapılmalıdır? İşte hikâyenin devamı Krişna’nın bu soruya dair öğütleri etrafında gelişmektedir. Düalist yapısıyla öne çıkan ama nihayetinde Upanişad felsefesinin monist görüşüyle koşutluk gösterecek şekilde kurgulanan Sankhya felsefesinin temel öğretileri üzerinden güçlük aşılmaya çalışılır. “Acılara katlanmayı bilirse tatlılığın çekimine kapılmazsa tutku, kaygı nedir bilmezse bilge ona yolundan şaşmaz bilge derler. Bu iyidir şu kötüdür demeyen, hiç bir şeyi olağanüstü bulmayan ne göklere çıkarana ne de yeren bir bilgenin bilgeliği sarsılmaz. Nasıl bir kaplumbağa gerektiğinde kabuğuna çekilir, kendini toplarsa¹ bir bilge de kapanır kendi içine toplar kendini, yoğunlaşır özünde...” (Bhagavadgita, 2001, s. 77).

Krişna’nın temel öğüdünün işlere bağlanmadan, çıkarını düşünmeden bu dünyayla ilgilenmenin temel dinamiği olduğu söylenmelidir. İş yapmaktan kaçınmamalı, sosyal hayatın ve politik eylemlerin karşılığının olması ancak böyle yaratılabilir. İşten kaçınan kimselerin ise yükünün artacağı kötülöklere neden olacağı da eklenir. “Herkes kendi doğasına (prakriti) göre yaşar. Bilgeler de doğaya uygun davranır. Kendi doğana böyle karşı çıkmanın, kendini sıkmanın, ne gereği var. Başkasının açık olan yolundan değil, çıkmaz da olsa kendi yolundan yürür. Kendi yoluna baş koymak daha iyidir. Başkasının yolu sana göre değildir.” (Bhagavadgita, 2001, s. 93). Erdemli yaşayışla birlikte öğretide görev ve ödevlerin önemi vurgulanmak istemiştir. Güçlü bir moral sistemin varlığı bir yana karma yoga düşüncesinden kaynaklanan insani sorumluluklar daha belirgin olarak işlenmektedir. Fakat burada bir dilemma ortaya çıkmaktadır. Birinde kişi ya doğallığı ve yeteneklerini gerçekleştirme ülküsünü koyan birisi ötekinde “Tanrı’ya tutkulu bir şekilde adanmış bir bhakti” olacaktır. İlki yoga sutra düşüncesiyle

¹ Kendini toplamanın önemli ve nihai bir basamağı olduğu Yoga belirli aşamalardan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir: “İçe dönüş veya kapanış” (pratyahara), “bir şeyde odaklanmak, konsantrasyon veya yoğunlaşma” (dharana), “meditasyon” (dhyana) ve son seviye “doğru veya bilinçli nihai konsantrasyon” (samadhi). Bu husus ok ve yay üzerinden şöyle anlatılır: Okun atılabilmesi için kiris gerilir, Yay gergin bir durumdadır ve hedef alınır, ok yaydan çıkar ve nihayet nişan alınan hedefe yönel(til)ir (Bhagavadgita, 2001, s. 77).

belirginleşen birlik –“bütün varlıklarda kendisini ve bütün varlıkları kendisinde görebilmesi”– düşüncesinde imkân bulan aydınlanmada gerçekleştirilebilir. Ardından anılan ifadede ise, Tanrı’yla aşk (sevgi) aracılığıyla birleşme umudu ile hayata dâhil edilebilir (Vivekananda, 2012, ss. 139-142). Bunun yanı sıra Bhagavad Gita’yı ayrıcalıklı kılan yanı bu iki idealin dışında kendi başına eylemi yüceltmesidir. Maddi dünyaya bağlanmadan, kendimizi gerçekleştirmek veya geliştirmek için özveriyle yapılan hiçbir eylemin boşa gitmeyeceğine yönelik güçlü öneri kişileri bir amaç etrafında çaba göstermeye teşvik edebilir.

Yeri gelmişken Bhagavad Gita’da tartışılan ahlaki meselenin temel izleğinden bahsetmeliyiz. Buna göre öğretilerde kişiler kendi benlikleri, bilinçli tercihleri ile özgür seçimler yapmaktadırlar. Her ne kadar bir gelenek, bir moral sistem bulunmuş olsa da özne hiç kimsenin seçmediği veya daha önce denenmemiş bir yolu kendisi için uygun bulabilmektedir. Hint düşünce sisteminde doğal yeteneği (prakriti) doğrultusunda yapılan bu tercih kültürel değerlerin, ahlaki sistemin ve geleneklerin belirleniminin dışındadır. Kimi yorumculara göre bu seçim belirgin ve dominant bir şekilde kötü ise, doğaya uygun olduğu için doğru olan ve vaat edilen yolu izlemenin öğütlemenin pek de bir yararı kalmayacaktır. Bu görüşe istinaden metinde bir eylemi kötülüğe iten nedenin ne olduğu ayrıca soruşturulmaktadır. Bu bağlamda temelde duyuları ve bunlar arasından sevgi veya nefretin ciddi yanlışa yöneltebileceğine işaret edilmiştir. Bu duyguların etkisine kapılmış kimselerin kendi düşmanlarıyla birlikte işe koyulduğuna ve bilincin bu şekilde bulanıklaşacağına vurgu yapılmıştır. Bunun için düşmanlarını tanımak ve hükümün altına alman gereklidir bu öğretilere göre. Arcuna’nın da iyi niyetle soruşturmuş olduğu gibi üstün bir ruhla bezenmiş olan bir kimse istemeyerek nasıl günah işleyebilir, hatalı bir karar alabilir? Maddi dünyaya ihtirasla bağlanan kimselerin Tanrı aşkına meyilli olan doğaları maddi aşka saplanır ve bu er ya da geç öfkeye sebep olur. Eğer bu öfke bilgisizlikle daha da alçaltılırsa kötülöklere, kişinin ve toplumun felaketine neden olurken çeşitli davranışlarla erdemlerle buluşturulabilirse olumlu bir yönde kullanılabilir. Başka deyişle bilinçli bir yönelim ve tanrısal ufukla birleştirilmiş bir eylem nihayetinde iyi olarak görülmelidir bu inanışa göre. Bu husus özünde iki kritik durumla ilişkili tartışılabilir. İlki Hintli bilgelerin “ego”nun farkına varmaları ve bunun yönelimleriyle mücadele etmeye çalışmalarıdır. Maddi dünyaya, cinselliğe, hırs ve öfkelerle dolup taşan egonun kendisini yüceltmesi, bunlarla teskin olamayacağının fark edilmesi ve egonun ötesinde Brahman denilen birliğin fark edilmesi gibi bir seri mekanizma olağanüstü bir şekilde anlatılmış görünmektedir.

İnsanın varoluşsal ve özüne uygun ilkeleriyle ilgilenen metin ahlaki çıkmazın tam ortasındaki Arcuna’ya bir karara varması sırasında yardım edilmekle birlikte sorumluluğunu üstlenebilme ve yaşam mücadelesine atılabilmek ve üstesinden gelebilme için cesaretlendirilmektedir. Ayrıca doğru yaşayış olarak ifade edilen şey güçlü bir gelenek, belirli bir pratik ve öyküsel birlik denilen erdemlerin yaratıldığı, yeşertildiği ve öğretildiği koca bir ethosun zengin zemini üzerine yükselmektedir. Bu nedenle metinde evrenselleştirilebilecek moral iddialar olsa da kültürel bir doğru yaşayış ilkeleri anlatılmaktadır. Değnilmesi gereken başka bir husus geleneksellik içerisinde acaba dini görevler kastedilmiş midir? Eski vedik geleneğinde dini ritüeller, kurban ve diğer bazı eylemler Hintli bir kimsenin vazgeçilmez görevlerindendir. BhagavadGita’da bu hususa da işaret edilmiştir ama daha yoğun vurgu toplumsal rol ve sınıflar üzerinden yapılmaktadır. Destanın ana mesajı da burada gizlidir: Kendi özel işlerinle meşgul olurken bile öz yararını geri planda görebilmek. Eylemler ve asıl olarak erdemler birer araçtan çok hedeflerdir. Eylemin sonuçlarından öte erdemlerin kendisi için istenildiği özellikle belirtilmelidir. Bu görüş Sokrates’le birlikte anılan erdem ahlakının özünü koşutluk göstermektedir. Bugün Arcuna’ya verilen bu öğüt değer yitirmek bir yana daha önemli hale gelmiştir. Özgürlük ve hakların öne çıkarıldığı ve görevlerin unutulmaya yüz tuttuğu çağdaş dünyada gerçekten de bu söylemlerin yine önerilebilecek olması metnin büyüklüğünün önemli bir göstergesidir.

Arzu Etmek Üzerine Birkaç Değerlendirme

Hint kültürünün ve mitolojisinin karakteristiği ile Yunan kültür ve mitolojisinin karakteristiği birlikte düşünüldüğünde ölüm, ölüm sonrası yaşam, ruh ve beden ilişkisi üzerine yapılan açıklamalar çarpıcı bir biçimde yakınlıklar göstermektedir. Bu konuları Yunan mitlerinin çok bilinen kahramanlarından Antigone ve Sisyphos üzerinden anlatmayı daha uygun gördük. Ama konunun Hint kültürü ile benzerliği de gözden kaçırılmamalıdır. Bu bağlamda konuların rastgele seçilmediğini ayrıca belirtmek gerekir. Maddi dünyanın çekiciliği, beden işlevi, mahiyeti ve bunlarla ilintili olarak iyi yaşamın standartları onun arzu edilmesi üzerinden ele alınmak istenmiştir. “Arzularından kurtulan gerçeğe ulaşır” diyen Hint düşüncesinde beden işgal ettiği yer ile Yunan düşüncesinde beden cansız bile olsa hak ettiği saygının gösterilmesinin istenmesi tartışma açısından önemli görünmektedir. Ayrıca kavramların her iki dil oyunu içerisindeki mahiyeti ve işlevi nedir soruşturmayı hak etmektedir. Örneğin ruhun nasıl anlaşıldığı, neleri çağrıştırdığı, benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmek açısından önemli görünmektedir. Mitolojik hikâyeler arasında yeri geldiğinde spesifik bu görüşlere de kısaca değinilecektir.

Sofokles’in pek çok disiplin için önemli olan bu metninde Antigone’nin, hükümdarlık konusunda savaşa varan bir çekişme yaşayan iki abisinin mücadelesinden başlayarak iki abisinin birlikte ölümü ve birisinin diğer kardeşine yabancılardan kurmuş olduğu bir ordu ile saldırması nedeniyle gömülmemesinin emredilmesine varan olaylar silsilesi ile karşı karşıya kalması anlatılır. Antigone’nin şehrin yönetimine getirilen dayısının buyruğunu görmezden gelerek abisini geleneklerine uygun bir şekilde defnetmeyi istemesi, ahlaki kaideler, evrensel adalet ve Tanrısal işleyiş açısından değerlendirmeyi hak eden kritik bir konuya temas etmektedir. Arcuna gibi Antigone’de kendisiyle birlikte tüm insanlığı kritik bir kararın eşğine getirmektedir. Artık çeşitli değerler arasından hangisinin daha öncelikli olduğuna karar verecek ve gerekirse kınanma, cezalandırılma veya küçük görülme gibi sonuçlarına katlanacaktır. Bir kentin yasasının önemini ve çiğnenememesi gerektiğinin en güzel örneğini Sokrates’in ölüme giden bilinçli tercihinde açıkça görülebilir. Kardeşiyle gizlice bir araya gelen ve abilerinin cesedini birlikte gömmeyi teklif eden *Antigone* ilkin ahlaki, dini ve politik değerler veya erdemler açısından şöyle bir değerlendirmede bulunur: “Kardeşim değil mi benim, senin kardeşin değil mi istesen de istemesen de? Yok, vefasız dedirtmem ben kendime.” (Sofokles, 2002, s. 70). Anlaşılabileceği gibi abisine olan sevgisi, ona karşı olan vefa duygusu ve görece daha arka planda olsa da toplumun bu kararı nasıl karşılayacağına dair kaygısı Antigone’nin sarsılmaz kararının başlangıçta görülen nedenleridir. Belki de bu gerekçeler tek başına yeterli olmayacaktır ki Tanrısal yasanın bağlayıcılığının ve site yasalarına göre önceliğinin Antigone’nin cesaretini bir hayli körüklediği görülmektedir. Fakat Antigone açıkça dini argümanların önceliğine, kesintisizliğine ve üstünlüğüne işaret etmiş olsa da davranışı kahramancadır. Cesaretli ve bilge kadın buyruğun ezici ve otoriter gücünü karşılamak konusunda ayrıca atılgandır. Hatta yeni kral Kreon’la yüzleştğinde emirden haberi olmasına rağmen bu eyleme neden kalkıştığını şu sözlerle açıklamaktadır: “Evet, öyle çünkü Zeus böyle bir yasa koymamış, ne de Adalet denen Tanrıça buyurmuş böyle bir şey insanlara. ...Senin buyrultunun da bir ölümlüye Tanrıların başlangıçsız sonrasız yasalarına karşı gelme gücünü vereceğine inanmıyorum. Kâğıda geçmemiştir onlar dünden bugüne değişen emirler değil ne zamandan kaldıklarını kim söyleyebilir? Ne var ki yaşıyorlar, asıl bu yasaları çiğneyemem, bir ölümlüye boyun eğeyim derken Tanrıların kargısına uğramak istemem.” (Sofokles, 2002, ss. 85-86).

Antigone yalnızca Sofokles’in etkileyici metni içerisinde kalamayacak kadar canlı, gösterişli ve rahatsız edicidir. Bu nedenle felsefe ve edebiyatın dışında pek çok disiplin bu anekdotan hareketle öğretiler öne sürmüşlerdir. Bir kere kahramanın bir kadın olması ayrıca soruşturulmuştur. Belirli bir moral dilemmanın, toplumsal veya politik bir ilke ile Tanrısal bir ilke arasındaki gerilimin anlatılmasının ötesinde

anlamlar çıkarılmıştır. Örneğin Lacan sözü geçen çıkarımlar veya bunlara eklenebilecek olan acıma ve korku duygularının trajik bir bağlamda yatıştırılması değildir. Burada düşünürü cezbeden şey arzusu tarafından harekete geçirilen Antigone'nin bizzat kendi yıkımına kadar olan cesareti atılışdır (Lacan, 1997, s. 247). Bir adım daha ileri geçerek Lacan, dilsel ifadelerin, simgeselliğin bedeni, toplumsal cinsiyeti veya rolleri belirlediği, değere layık bulduğu ya da değerden düşürdüğü göz önüne alındığında simgeselliğe dayalı düşüncenin altını oyduğunu ileri sürmektedir. Polyneikes'in canlı olmayan bedenine verilen değer burada var olmanın önemine şiddetle işaret eden simgesel dil oyununu yerle bir eder ve Polyneikes bu simgesel, otoriter dil bağlamının dışına itilir. Bahsi geçen husustan daha önemli olarak Antigone ne sitenin yasalarıyla ne toplumsal normlarla ne de abisinin eyleminin haklılığı ile ilgilenir. Bu ilgisizliği ve abisine yalnızca o olması bakımından verdiği değer başkaca simgesel dünyaların yapı söküme uğramasına neden olur. Ayrıca bunları yaparken kendi canı dâhil pek çok şeyi hiçe saymıştır. Bu simgesel ilişkide önemli bir yere sahip olan nesne konumunu ve işlevini yitirince ilişki berraklaşır. Bu doğrultuda Lacan da Antigone'nin arzusunu nesnesizliği nedeniyle saf bir arzu olarak değerlendirir ve onu bu yapıyla tarih üstü bir bağlamda okur (Lacan, 1997, s. 279).

Grek kültür ve mitolojisini değil tüm insanlığı derinden ilgilendiren Antigone miti temel bir problemi hem felsefenin hem de sosyal bilimlerin gündemine bir daha ihmal edilemeyecek şekilde yerleştiren metinlerden biridir. İşte Yunan mitolojisinde ruh, beden ve ölüm; insani olmanın, bedene sahip bir canlılığın ve aşkın bir yapının söz konusu edildiği, birbiriyle ilişkili çeşitli öğelerin Tanrısal esin ve doğüstü bir yapıyla anlatıldığı meseleler olarak görülmektedir. Fakat bu güçlü ele alışı rağmen mitostan logosa geçişte söylemin gücü kırılabilse de içeriğin derinliğinin atlamadığı görülmektedir. Bu kavramların Yunan felsefesinin kritik terimleri olacağına ayrıca işaret etmek gerekir. Bugün ruh sözcüğüne verilen anlamların da kaynağında olan bu kavram ailesinin nadiren aynı anlama gelecek şekilde ama onun ayrılan biricik yanlarına işaret etmek için tercih edildiği görülmektedir (Tylor, 1920, ss. 417-430). Bu kavramlar şunlardır: *eidos*, *psykhe*, *thymos* ve *phren*. Homeros'un metinlerinde canlı bedene de ölü bedene de atıflar bulunmaktadır (İlyada, i-3-5). Mutlaka canlı beden daha değerli gösterilmekle birlikte ölü beden de kıymetlidir ve Antigone örneğinde olduğu gibi insanların bir cesede de hem din hem de ahlak açısından görevleri bulunmaktadır. Örneğin anlatılanlara göre Truva Savaşı'nın önemli figürlerinden birisi olan Hektor, Akha'lı bir yiğitle tutuştuğu savaşın öncesinde ölürse eğer bedeninin yurduna geri verilmesini şart koşar. *Eidos* ise 'form' kavramına ve bazı yorumculara göre ise bedenin bir temsiline işaret etmektedir. Bedeni çeşitli öğeleriyle bir araya getiren Tanrılar esas bu unsuru ruh ile kaynaştırır ve göze hoş gelen o yapısını ortaya çıkarmaktadırlar. *Tyhomos* canlılık olarak anlaşılacakla birlikte iyilik, kötülük, acı, sevinç, üzüntü yahut atılganlık gibi duyguları karşılayan yürekle ilgili gösterilir. Homeros'un *thymos* ve *phren* sözcükleri de çoğu zaman yürek olarak çevrilir. İlk anlamı soluk ve nefes olan *psykhe*'ye ise hayat, hayat belirtisi ve tin gibi başka çeşitli karşılıklar verilmiştir (Odysseia, xi, ss. 601-602). Ardından terim bugün ruh denilince akla gelen pek çok anlamı kendisine katarak geniş bir anlam dünyasına ulaşmıştır. Açıkçası sosyal bilimlerin temel kavramlarının köklerinin yukarıda işaret edildiği gibi mitolojilere dayanmaktadır (Jaeger, 2011, s. 120; Peters, 2004, s. 323).

Yunan kültürünün ve ardından Batı geleneğinin önemli sözcükleri olan ve insanı anlamak bakımından ince ayrımları olan bu terim ailesi mitolojinin gelişim seyrinde de etkin olmuşlardır. Ölüm, canlılık ve beden, ruh ilişkisi mukayese edildiğinde mitler ister yaşarken isterse öldükten sonra olsun hep ölümsüzlüğü arayagelmıştır (Frazer, 2004, s. 121). Bugün bilim ve teknoloji bu yöndeki çabanın en güçlü aletleridir. Ama eski mitlerden beri bu olgu görülmektedir. Örneğin, Yunan trajik çağında ölümsüzlük arzusu ile hareket eden Sisyphos'tan da yeri gelmişken söz etmek gerekir. Tanrı Zeus tarafından kaçırılan İrmak Tanrısı, Asopus'un kızının kurtaranlara yardım etmesi ve yine bazı sırları ifşa etmesi nedeniyle cezalandırılan Sisyphos'un hikâyesinden ahlaki pek çok sonuç çıkarılabilir. Sisyphos bu cezadan

kurtulmak için çeşitli kurnazca hilelere başvurur ama nihayet Hermes onu cehenneme götürür ve bir kayayı yeniden aşağı yuvarlanacağını bilmesine rağmen her gün yukarı taşımamasını emrederek büyük bir cezayla yüz yüze bırakır. Sisyphos'un hileye başvurması, verdiği sözü tutmaması ve Tanrısal buyruğa aykırı olarak ölümsüzlüğü araması belki de onu Camus'un ifadesi ile saçma olanla baş başa bırakmıştır. Nihayet saçma Sisyphos örneğinde olduğu gibi bir kabul edıştır. Özellikle modern insanların yaşantılarının tekdüzeliği anlatılırken Sisyphos'un yüzleşmek olduğu saçmalığa çok yakın olaylarla karşılaştığı söylenir ve sıklıkla bu metaforik anlatım tercih edilir (Camus, 1988, ss. 135-137).

Yukarıda anılan anekdottan mitlerde ölüm sonrası yaşayışın da nasıl olacağını hayal edildiği görülmektedir. Bu Hint düşüncesinde "karma" düşüncesiyle aşılacak istenmişti. Çünkü onlara göre "yaşam acılarıyla doluydu ve kalıcı bir şey yoktu" ve "reenkarnasyon inancı doğrultusunda ruh sürekli beden değiştirmekteydi". Bu nedenle karma uğursuz sayılmakla birlikte kurtuluşu aranan bir husustu (Kaya, 2017, s. 108). Bunun yanı sıra beden yitirilmesinin ardından ne iyiliklerin mükâfatsız ne de kötülüklerin cezasız bırakılmayacağına inanmaktaydılar. Yunan dünyasında da ise yalnızca mitolojilerde değil felsefede de ölüm ve sonrası merak konusu olmuştur. Söz gelimi Politeia (Devlet) adlı diyalogunun büyük bir bölümünü adalet tartışmalarına ayırmış olan Platon, diyalogun onuncu bölümünde ise *Er miti* üzerinden adil sayılabilecek bir kimsenin hem yaşarken hem de yaşamını yitirdikten sonra nelerle karşılaşacağını veya bir mükâfat elde edip edemeyeceğini soruşturur. Yine haksız bir kimsenin nelerle karşılaşacağı veya bir ceza görüp görmeyeceği tartışılır. Er mitosu üzerinden kişilerin yaşamlarındaki tercihlerinin ne kadar önemli olduğu açıklanır. Kader denilen şeyin de aslında baştan beri belirli olmadığı tercihlerle bir kadere bağlanıldığı öğütlenir. Bireyler belirli yaşamları tercih ettiklerinde kaderlerinin nasıl bununla ilintili olarak tayin edilişi Er mitosu üzerinden şöyle anlatılır: "Yeniden ölümlü bir hayata doğacaksınız! Bir kader perisi seçmeyecek sizi, kader perinizi siz kendiniz seçeceksiniz. Herkes kendine düşen sırayla Kader'in kendini bağlayacağı hayatı seçecek. İyiliğe gelince, onun sahibi yoktur; kim iyiliğe ne kadar verirse, o kadar iyilikten payı olur. Herkes, seçtiği hayattan kendi sorumludur, Tanrı karışamaz buna" (Platon, 2008, 617e). Bu nedenle ölümsüzlüğün önemli bir ayağını kutlu ve ahlaklı bir yaşamın kendisinin oluşturduğunu söylemek gereklidir. İyilik, dürüstlük, sadakat, ölçülülük ve en başta bilgelik hem maddi dünya düşünüldüğünde mutlu yaşayışın hem de ölümün ardından karşılaşılabilecekler için bir çeşit sihirli davranışlar örüntüsüdür (Platon, 2008, 614a-621c). Politik erdemler de olan bu eylemler kümesi Tanrısal esinin, kahramanca yaşayışın ve sonsuzluğun kilit kavramlarıdır. Fakat bunlar birer araç değildir mitolojilerde veya felsefede kendileri için istenilen insanın doğasına uygun niteliklerdir. Varoluşçu felsefenin de ifade ettiği gibi insanın temel kaygılarından biri ölümdür. Sokrates bu hususta özellikle çocukların eğitiminde Akhilleus'un "Hades'te kral olmaksızın yeryüzünde köle olmayı yeğlerim" sözünden hareketle mitolojilerin politik olanı düzenlemek bakımından olumsuz yanlarına da işaret etmiştir. Kaldı ki bu yazınlarda bahsi geçen gayri ahlaki hikâyeler de sosyal yaşam için tehlikeli unsurlardır. Bu nedenle özellikle savaşlarda kahramanlık gösteren veya ölen kimselerin sonsuz mutluluğa kavuşacakları gibi mitler de icat edilmiştir. Fakat Platon yine de savaşçı bir kraldan öte filozof bir kralı daha değerli bulmuştur (Abramson, 2012, ss. 67-68). Çağdaş felsefede ise Batı geleneğini arzu politikası üzerinden değerlendiren Deleuze ve Guattari yalnızca arzu analizleriyle ilgilenmeyip buradan yeni bir devrimci politika felsefesinin imkânını konuşmak istemektedirler. Yine Foucault arzunun nasıl eylem alanına ve özellikle politik söyleme dâhil edilebileceği üzerine soruşturmalar da bulunmuştur (Foucault, 2000). Yukarıda isimleri anılan bu filozoflar özdeşlik mantığına ve hiyerarşik bir varlık ilişkisine göre dizayn edilmiş geleneksel görüşün aksine arzuların epistemik örüntüler içerisinde değerlendirilerek öznenin yersiz yurtsuzluğunu hareket noktası olarak görürler. Bu şekilde daha içkin ilişkilerin var olabileceği toplumsal bir mekân yaratmak isterler. Yalıtık ve soyut özneye yönelik ciddi bir kritik olarak

görülebilecek bu analizler toplumsal bilinç dışına işaret ederek arzu bağlamında toplumsal ilişkileri göçebe bir anlayış üzerinden yaratmayı amaçlamaktadır (Goodchild, 2005, ss. 15-19). Sonuç olarak, politik söylemin arzu yanılması bağlamında oluşturduğu mitlerin bireylerin bilinç dışını korku ve kurtuluş (sonsuzluk) ile şekillendirerek sürekliliğini sağlamaya önemli katkılar sunduğu söylenebilir.

Sonuç Yerine

Felsefenin hemen öncesinde yer alan anlatılar olarak mitlerin gerçekte ilgisinin olmayışı iddiası ve uydurma veya kurmaca olarak gösterilişi bu metinlerin tarih aşırı sesinin kısılmasına neden olmuştur. Özellikle logos olamayışları nedeniyle diğer bilgilerin üzerine inşa edileceği güvenilir ve sarsılmaz o zemini sağlayamayacağı kaygısı mitlerin diğer spesifik ve değerli işlevlerinin de yitmesine neden olmuştur. Fakat mitler bu ilk yargının ötesinde üst ve öte anlamlara sahiptirler. Belirli bir dil oyunu içerisinde üretilen bu yazınlar eğer uygun bir bağlamda yeniden ele alınabilirse felsefi olana da ilham verebilecek söylemlerle yüklüdür. Bu nedenle gerçekte olan doğrudan ilişkisini veya doğruluklarını tartışmak yerine bu gönderimlerine işaret etmek daha değerli görünmektedir. Ayrıca felsefe dışında halk kültürü, psikoloji, antropoloji, edebiyat ve tarih gibi disiplinler ve hatta modern insan için hatırı sayılır bir söylem gücü halen bulunmaktadır.

Daha özeldir ise Hint düşüncesinin kimilerinin tartışmalı yorumuna göre 'logos olamayışı' ve burada kalmış olması böyle olsa bile bir handikaptan öte bir avantaja da işaret etmektedir. Batı düşüncesine göre salt rasyonel düzlemde ilerleyemeyişi, sezgisel yanı ve başka özgün değerlendirmeleri aslında onun hem merak ve cazibe merkezi olmasını hem de tek bir şeye indirgenemeyen insanın, evrenin ve varoluşun anlaşılmasında yeni olanaklar sunmasını sağlamaktadır. Arcuna ve daha pek çok kahraman nezdinde bilgelik, ermişlik, beden ve ruh, ölüm, sonluluk ve sonsuzluk etkileyici bir yorumla insanın seyrine açılmaktadır. Kaldı ki Yunan mitolojisi düşünüldüğünde bu husus ayrıca belirginleşmektedir. Bunun yanı sıra çalışma boyunca işaret edildiği gibi her iki gelenekte de soyut kavramları somutlaştırmak, aklın sınırlarını aşan durumlar hakkında ikna edici yorumlar geliştirmek adına mitler vazgeçilmez bir önceliğe sahiptir. Alegorilere, metaforlara, analogilere kapı aralayan bu zemin anlamlandırma arayışına bir soluk katmıştır ve bu etkinin süreceği de ortadadır. Örneğin Bhagavad Gita koca bir Hint kültürünün ethosunu toplayabilmiş, bugünlere taşıyabilmiş güçlü bir metindir. Hala canlı kalabilmesinin nedeni de biraz da yukarıda sayılan bu nitelikleridir. Ayrıca evren, din ve Tanrılar hakkında söyledikleri geçerliliklerini kısmen yitirmiş olsa da politik söylemleri bugün bile insanlığın krizinin yönetilmesinde kullanılabilecek argümanlardır. Nihayet gündelik hayattan başlayarak politikaya varan pek çok alanda mitos, logos kadar güçlü ve etkili olabilir. Sosyal ve politik işlevi, bir geleneğe işaret etmesi bakımından mitler hem yazın dünyasında hem de politik söylem içerisinde yer alabilmelidir. Cassirer gibi filozofların iddia ettiği gibi mitler mantık ve doğa ilkeleri içerisinde açıklanamasa da işlevsiz kılındığı o dar kalıplardan kurtarılmalıdır. Bu anlatılar daha evrensel ve genelleştirilebilir sembolik formlar ve hatta zihinsel yapıların ilksel öğeleri olmaları nedeniyle zihinsel bir gerçeklik ya da bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmelidir. Böylece daha geniş ve zengin bir insani tecrübenin modern insana katkı verebileceği sosyo-politik bir mekânın imkânı belirir.

KAYNAKÇA

- Abramson, J. (2012). *Minerva'nın Baykuşu, Batı İsiyasi Düşünce Tarihi* (İ. Yıldız, Çev.). Dipnot Yayınları.
- Armstrong, K. (2005). *Mitlerin Kısa Tarihi* (D. Şendil, Çev.). Merkez Kitapçılık.
- Bates, D. G. (2009). 21. *Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri* (S. Aydın vd., Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bhagavad-Gita. (2001). *Tanrının Soluğu* (Ö. C. Güngören, Çev.). Yol Yayınları.
- Campbell, J. (2003). *Tanrının Maskeleri "Batı Mitolojisi"* (K. Emiroğlu, Çev.). İmge Kitabevi.

- Camus, A. (1988). *Sisyphos Söyleni* (T. Yücel, Çev.). Adam Yayınları.
- Eliade, M. (1994). *Ebedî Dönüş Mitosu* (Ü. Altuğ, Çev.). İmge Kitabevi.
- Eliade, M. (2021). *Mitlerin Özellikleri* (S. Rifat, Çev.). Alfa Yayınları.
- Erhat, A. (2012). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Erhat, A. (2015). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Foucault, M. (2000). Entelektüeller ve İktidar. *Entelektüelin Siyasi İşlevi İçinde* (I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal I, Dinin Ve Folklorun Kökleri* (M. H. Doğan, Çev.). Payel Yayınları.
- Goodchild, P. (2005). *Deleuze ve Guattari: Arzu Politikasına Giriş* (R. G. Ögdül, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Hiriyana, M. (2011). *Hint Felsefesi Tarihi* (F. Aydın, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Homeros. (1998). *Odyssea* (A. Erhat & A. Kadir, Çev.). Can Yayınları.
- Homeros. (1999). *İlyada* (A. Erhat, Çev.). Can Yayınları.
- Jaeger, W. (2011). *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi* (G. Ayas, Çev.). İthaki Yayınları.
- Kaya K. (2017). *Buddhizm Sözlüğü*. Doğu Batı Yayınları.
- Kraya, K. Ç. (1994). *Komisyon*. Çeboksarı.
- Lacan, J. (1997). *The Seminar of Jacques Lacan: The Ethics of Psychoanalysis (Vol. Book VII)*. J. A. Miller (Ed.). (D. Porter, Trans.). W. W. Norton Company.
- Pattanaik, D. (2016). *Hint Mitolojisine Giriş, Mit ve Mitya* (Ç. Erkan, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (H. Hünler, Çev.). Paradigma Yayıncılık.
- Platon. (2008). *Devlet* (S. Eyüboğlu & A. A. Cimcoz, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reichenbach, H. (1993). *Bilimsel Felsefenin Doğuşu* (C. Yıldırım, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Sofokles. (2002). *Antigone. Eski Yunan Tragedyaları 1. İçinde* (G. Dilmen, Çev.). Mitos - Boyut Tiyatro Yayınları.
- Tylor, E. B. (1920). *Primitive Culture Vol 1*. Murray Edition, John Murray.
- Vivekananda, S. (2012). *Bhakti Yoga* (H. Özateş, Çev.). Purnam Yayınları.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.